

דימויים מתחרים בתרבות היהודית-אנדלוסית במאה האחת-עשרה

ראובן בראן

בתרבות היהודית-אנדלוסית של ימי הביניים מתקיימת מערכת רחבה של דימויים לארץ ישראל ולספרד. זו תופעה רווחת ומוכרת. חוקרים רבים עסקו בפער הגדול שבין תפיסתה של יהודה הלוי את ארץ ישראל ואת ספרד לבין תפיסתם של שמואל הנגיד ומשה אבן עזרא. המאמר בוחן מחדש את המתח התרבותי הזה ומרחיב אותו על הציר ההיסטורי ועל הציר ההגותי; המאמר נפתח בדונש בן לברט ובמתח שבין הקראים לבין ההגמוניה היהודית הרבנית, ומסתיים בניחות ספרותי של השיר "מה לך יחידה" לשלמה אבן גבירול.

דאה יקושה: המניפסט הפואטי של אבן גבירול

ראובן שיינדלין

שלושת הבתים האחרונים בשיר "לו הייתה נפשי מעט שואלת" לשלמה אבן גבירול הם מעין הצהרה על פואטיקה שונה מהפואטיקה שהייתה מקובלת באסכולה העברית-האנדלוסית בזמנו של המשורר. בהצהרה זו שתי טענות: המשורר טוען ששירו הוא כעין נבואה, בבואה של חכמה נסתרת (ולא דיבור מקושט, על פי ההגדרה שרווחה בזמנו); ושנבואתו זאת באה אליו בסגנון מחוספס, לפעמים עד כדי כיעור (ולא בסגנון החלק והעדין הרגיל בפי בני האסכולה). המאמר עוקב אחרי שני העקרונות האלה בשירי החול של אבן גבירול, ומסתיים בניחות השיר התמוה "קרא הציר עלי אחי שלומות" שזרותו מתבררת על רקע ההצהרה הפואטית של מחברו.

מבט נוסף על הפואטיקה של שיר האזור העברי

אנחל סאאנז-באדיליוס

במאמר זה מוצעת סקירה של הפואטיקה העברית, בכלל, ושל הפואטיקה של שיר האזור לאור פרסומו של קורינטי משנת 1992, בפרט. קורינטי הראה שהשירה הערבית שנכתבה באל-אנדלוס לא שמרה על המשקל הכמותי של הערבית הקלסית, אלא החליפה אותו בסדרה של הברות טוניות ושאינן טוניות. נקודת המבט החדשה הזאת מביאה אותנו לשאול מהן השלכותיה על חקר המשקל של השירה העברית, ובמיוחד לחקר שיר האזור. שלא כמקובל, עלינו להבין את הטכניקה המשקלית שיצר דונש בן לברט כשילוב של פרזודיה כמותית ואיכותית המשתמשת בהברות טוניות ושאינן טוניות. במאה האחת-עשרה יכלו המשוררים העבריים לקבל את שיטת השקילה החדשה של שיר האזור בקלות ובלי למצוא

ניגוד אמתי בינה לבין השירה הקלסית. הפרוזודיה האיכותית לא הייתה חשובה פחות מהפרוזודיה הכמותית. ברוב המקרים התאים שיר האזור העברי את הרכיבים הכמותיים הקלסיים לשיטה הטונית-הברתית של הכרג'ה.

"אם כל חיי": מידות טובות ומידות רעות בספר "משא גיא חזיון" מאת בנימין בן ענב הרומי

יונתן דקטר

החיבור משא גיא חזיון של בנימין בן ענב הרומי הוא סיפור מחורז המבקר את סגנון החיים הראוותני של יהודי רומא בזמנו. הסיפור מכיל דרשה אתית נרחבת שדורש המחבר ב"גיא חזיון" (ישעיהו כב), דרשה על מידות טובות ומידות רעות הלוברשות דמויות אנושיות, והזיקה ביניהן מודגמת בסגנון תולדות ימים. המאמר טוען כי המחבר השתמש במונחים מן המוסר היהודי ויצק אותם לתוך מבנה מקורי חדש שהתאים למגמות אינטלקטואליות נוצריות במאה השלוש-עשרה. המאמר מנתח את עלילת הסיפור על רקע מסות אתיות, מדריכים למטיפים, פואמות וצורות אמנותיות המציגות מידות טובות ורעות במבנה של אילן יוחסין היררכי כפי שהמחבר השתמש במבנה תולדות ימים. נוסף על כך, המאמר עוסק בהיבטים מגדריים בחיבור וכמו כן, בתנודות במשמעות הסמנטית של מידות שמקורן בזרמים חברתיים במאה השלוש-עשרה.

שפת הבריאה: שירת שלמה דיפיארה

יהודית טארגארונה בוראס

שירתם של שלמה דיפיארה וחוג המשוררים שסביבו אינה ניתנת להבנה בלי להביא בחשבון את טענתם כי השפה העברית היא לשון האל, לשון התורה, השפה שאלוהים דיבר בה עם הנביאים, שפתו של עם ישראל והמושלמת שבשפות. אולם היהודים שחיו בחצי האי האיברי במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה לא שלטו בשפה זו. מטרתם של דיפיארה וחוגו הייתה אפוא להחיות את שפת הקודש באמצעות שירתם. לדעתם, היו נביאי המקרא משוררים – ואילו כעת, בגלות ספרד, הוטל עליהם, על המשוררים, תפקיד הנביאים.

שיר המיוחס לאל-גזאלי בתרגום עברי

אספרנצה אלפונסו

מאמר זה דן בתרגום השיר *قل للاحوان*, המיוחס לפילוסוף ולמיסטיקן הפרסי אבו חמיד אלגזאלי, מערבית לעברית. את השיר תרגם אברהם גבישון והתרגום מופיע בנספח לעומד השכחה – פירוש לספר משלי פרי עטם של המתרגם וכמה מבני משפחתו. החלק הראשון של המאמר בוחן את המנגנונים שהפעיל המתרגם בתרגומו כדי לתווך בין העולם התרבותי הערבי-המוסלמי שהשיר המקורי שייך אליו, לבין העולם התרבותי העברי-היהודי ששהמתרגם

בא ממנו. בחלק השני של המאמר נבחן השיר בהיותו חלק מרכזי באסטרטגיית התרגום שנקטו מחברי עומד השכחה. המאמר מראה כיצד רקמו בני משפחת גבישון את תכנית התרגום הזה במטרה לקנות לעצמם סמכות תרבותית יתרה על פני סמכותן של משפחות היהודים שמקורן בממלכות ששלטו בהן הנוצרים בחצי האי האיברי, בטענה שהם היו השורשים הלגיטימיים של יהודי אל־אנדלוס.

כתבי הקודש, היהודים והמהפכה: "בעד ונגד כתבי הקודש" מאת סילוון מרשאל שילה דלייני

לא רק אהבת הספרות לשמה עמדה מאחורי פרסום בעד ונגד כתבי הקודש (1801), חיבור מפורט על כתבי הקודש היהודיים והנוצריים מאת החוקר ופעיל המהפכה האתאיסט סילוון מרשאל (1750–1803). אף על פי שהחלטה על האמנציפציה של יהודי צרפת התקבלה ברוב קולות כמעט עשור קודם לכן, חיי היהודים ומעמדם המשפטי נותרו על סדר היום הציבורי, ודרך הייצוג של מרשאל את היהודים בחיבורו האוהד אך האיקונוקלסטי משקף גישות וטיעונים שעדיין היו נפוצים בזמנו. באשר לנצרות, השרטוט הארסי של המיתוסים הנוצריים, האידיאולוגיה הנוצרית וההשלכות החברתיות של דת זו הוא המשך לכתיבתו רבת השנים נגד ההשפעות ההרסניות והאמונות האירציונליות של הדתות בכלל ושל הנצרות הקתולית בפרט. לנוכח שיקום זכויות היתר של הכנסייה הקתולית בראשית ימי שלטונו הקיסרי של נפולאון, חיבורו של מרשאל הוא ביטוי נלהב נגד התחייה הדתית והשמרנות החדשה, שבעבור אתאיסט לוחמני ורדיקל פוליטי ותיק כמוהו סימנו את קץ המהפכה הצרפתית.

זיכרון היסטורי והיסטוריה בזיכרונות יהודי עיראק מרק כהן

על רקע יציאתם של רוב היהודים מעיראק באמצע המאה העשרים, חיברו רבים מהם זיכרונות המתארים את הארץ שיהודים גרו בה כ־2,500 שנה. במאמר נידונים הזיכרונות האלה וגם כמה סרטי תעודה, ונשאלת השאלה, אם יהודי עיראק, במיוחד אחרי ה"פרהוד" – הפרעות ביהודים ב־1941–2 ביוני 1941 – והעזיבה ההמונית של היהודים עשר שנים לאחר מכן, ראו במאורעות אלו המשך של היסטוריה ארוכה וקשה, כמו הזיכרון ההיסטורי של יהדות אשכנז מימי הביניים ועד המאה העשרים בעקבות השואה? יש הטוענים שהשנאה והאלימות של המוסלמים העיראקיים במאה העשרים לא היו אלא חוליה בשרשרת ארוכה של רדיפות ואנטישמיות, מעין פרק ערבי של השואה, וחושבים שעובדה היסטורית זו מתבטאת בזיכרון ההיסטורי של יהודי עיראק. קריאה בספרות הזיכרונות אינה תומכת בעמדה זו. כותבי הזיכרונות אינם רואים בפרהוד מאורע אנטישמי. הם מייחסים את הטרגדיה למורכבותם של אירועים פוליטיים חיצוניים. בעיניהם הפרהוד אינו חוליה בשרשרת ארוכה של רדיפות ואנטישמיות; הוא אינו סופה של היסטוריה קשה אלא תחילתה. נראה שלא היו לכותבי הזיכרונות האלה תקדימים שעליהם יכלו לבנות זיכרון היסטורי חדש וכאוב.